

Uticaj spoljne politike Turske na prostor zapadnog Balkana

Prema autoru postoje četiri ključna faktora za rast uticaja Turske na prostoru zapadnog Balkana:

1. uprkos naizgled smanjenom interesovanju Turske za pristupanje EU, ona je i dalje zainteresovana za članstvo u toj organizaciji i zemlje zapadnog Balkana bi mogle da im budu podrška na tom putu;
2. problem migracija;
3. dokazivanje „zapadnog“ karaktera Turske kao države;
4. sprečavanje grčke hegemonije.

Svi ovi faktori imaju uticaja na razloge proširenja Turske na prostor zapadnog Balkana, ali bi se reklo da je faktor koji stavlja primat u odnosu na sve ove faktore, želja Turske da se dokaže kao relevantan politički faktor u Evropi i izdvoji se kao odvojena sila koja je istovremeno pripadnik NATO-a i teži ka tome da se pridruži EU (mada, činjenica je, te težnje su znatno manje nego što su bile pre 20 godina).

U slučaju pristupa prema Balkanu, njeno „ponašanje“ se značajno menja od 2002. godine kada je na vlast došla AKP. Njenim dolaskom na vlast, kao glavni konstruktor turske spoljne politike, počevši od 2009. godine, određen je Ahmet Davutoglu. Njegov rad se ogleda kroz politiku neoosmanizma, a pristup problemu Balkana se razvija kroz tri ključna faktora. Prvi faktor koji je vodio Tursku na tom putu je svakako atlanticizam. To je put kojim se Turska vodila od ranih 90ih do kraja prve decenije 21. veka. U spoljnopolitičkom smislu, značenje toga je da se ponašanje i stavovi Turske i njenih lidera u svemu poklapaju sa stavovima SAD. Ovaj pristup, ne poklapa se sa pristupom Balkanu nakon dolaska Davutoglua na mesto ministra spoljnih poslova. Njegovim stupanjem na scenu dolazi se do druge faze, koja ima najveće obeležje neoosmanizma, udaljava Tursku od snažnog uticaja SAD i predstavlja Tursku kao jednog od najuticajnijih faktora na prostoru zapadnog Balkana. Ovo je postizano kako ekonomskim merama, tako i ponovnim povezivanjem političkih faktora pomoću „zajedničke“ otomanske istorije. Treći, i najskoriji talas turskog pristupa Balkanu, odnosi se na pragmatičan pristup predsednika Turske Redžepa Tajipa Erdogana, do kojeg je došlo nakon razilaženja između njega i Davutoglua. Prema stavu Šehua, ovo se najviše odnosi na direktno Erdoganovo učešće u poslovima zapadnobalkanskih zemalja, kroz njegove lične odnose sa liderima tih zemalja.

Uticaj Turske na Balkanu odvija se preko tri „ključna partnera“, za koje se smatra da su to tri zemlje koje na teritoriji zapadnog Balkana imaju većinsko islamsko stanovništvo, a to su Bosna i Hercegovina, Albanija i tzv. Kosovo.

Ekonomija

Prvi deo koji se bavi odnosima Turske sa zemljama zapadnog Balkana vezan je za ekonomske veze koje Turska ima sa ciljnim zemljama. Da bi odredio relevantnost Turske u nekoj od zemalja, autor ovde uzima tri faktora – uvoz, izvoz i investicije u zemlju.

Albanija

Što se tiče uvoza u Albaniju, Turska se nalazi na drugom mestu, odmah iza Italije (mada sa gotovo tri puta manjom stopom uvoza od Italije). Autor ovde pravi jednu, ne malu grešku. Naime, on je napisao da je izvoz Turske 61.797,00 miliona eura, dakle približno 62 milijarde eura. Jednostavnom proverom na sajtu albanskog zavoda za statistiku, može se videti da je cifra od 61.797,00 miliona tačna, ali da je valuta albanski lek, a ne euro. To smanjuje izvoz Turske u Albaniju na cifru od 500 miliona eura.

Izvoz Albanije u Tursku je na 17. mestu od svih zemalja kojima Albanija izvozi, sa cifrom od 2 milijarde eura, sudeći po autoru, ali prethodno navedenom konverzijom, dolazimo do cifre od nešto više od 16 miliona eura. Albanija, poput uvoza, najviše izvozi u Italiju.

Što se stranih investicija u zemlji tiče, tu se na prvom mestu nalazi Švajcarska, dok se turski izvoz u Albaniju u poslednje 3 godine blago povećava, ali i dalje nije preterano značajan gledano na kompletne spoljne investicije u Albaniji.

Tzv. Kosovo

Kada govorimo o uvozu na teritoriju tzv. Kosova, Turska zauzima sličnu ulogu kao i u Albaniji, nalazi se na drugom mestu, s tim što ovde prvo mesto zauzima Nemačka sa uvozom od nešto više od 40 miliona eura. Turski uvoz iznosi nešto više od 38 miliona eura.

Izvoz sa tzv. Kosova je značajno manji nego uvoz. Najviše se izvozi u Albaniju, 5,5 miliona eura, dok je izvoz u Tursku tek na 13. mestu od ukupnog kosovskog izvoza i iznosi nešto manje od pola miliona eura na godišnjem nivou.

Na polju stranih investicija na tzv. Kosovu, Turska se nalazi na trećem mestu, iza Nemačke i Kine, ali njihove investicije imaju značajnu tendenciju rasta (npr. 2019. su bile gotovo 3 puta veće nego 2018) što ukazuje na značajan upliv Turske na tom delu Balkana.

Bosna i Hercegovina

U BiH se najviše izvozi iz Nemačke, Italije i Srbije. Turska se nalazi na 6. mestu sa 551 milionom američkih dolara uvoza iz Turske. Poređenja radi, Srbija u BiH izvozi robu vrednu 1,2 milijarde dolara, oko 150 miliona dolara manje od Nemačke i Italije.

Na polju izvoza, BiH najviše izvozi u Nemačku, Hrvatsku i Srbiju. Izvoz na prostor Turske nalazi se na osmom mestu sa 167 miliona dolara izvoza.

Na polju investicija u BiH, najaktivniji su Austrija, Hrvatska i Srbija. Turska se tu nalazi na 12. mestu sa 210 miliona eura investicija u BiH.

Na kraju ovog ekonomskog pregleda, iako ekonomske veze sa regionom zapadnog Balkana u ovom trenutku nisu izuzetno velike, autor ne pokazuje potpunu sferu turskog potencijala za „upliv“ u ovaj region. Ovde je interesantno napraviti paralelu sa turskom ekonomskom saradnjom sa Srbijom koja se ne spominje kao značajan faktor za saradnju sa turskom jer u Srbiji većina stanovništva nije islamske veroispovesti.

Srbija

Na polju uvoza u Srbiju, Turska zauzima šesto mesto sa 1,15 milijardi dolara, dakle stopa uvoza u Srbiju je veća nego u Albaniju, BiH i tzv. Kosovo zajedno.

Izvoz iz Srbije u Tursku se nalazi na 19. mestu sa 363 miliona dolara izvoza, što je duplo više od izvoza tzv. islamskih zemalja na prostor Turske.

Investicije Turske u Srbiju su, takođe, daleko veće nego u „islamskim“ zemljama na prostoru Balkana (oko 400 miliona eura). Ovi faktori sami po sebi govore da se Turska za ovaj prostor više vezuje za stabilne državne sisteme, a ne za religiju ili druge oblike istorijske povezanosti koji, iako bitni, u ekonomskoj politici Turske ne zauzimaju najbitniju ulogu.

Politika

Autor teksta ove procese posmatra kroz prizmu uni-interpolarnosti što se posmatra kao sistem kompleksne međusobne zavisnosti zemalja jednih od drugih. Multilateralizam predstavlja osnovu ovog sistema pošto se smatra da ne postoji ni jedan sistem, nezavisno od toga koliko je jak, koji može da se suoči sa svim problemima individualno.

Uni-interpolarnost počiva na tome da u svetu postoji jedna supersila i da ona utiče potpuno nezavisno na sve procese koji se u svetu dešavaju. Ispod te supersile, postoji nekoliko velikih sila čiji se uticaj takođe ogleda na globalnom nivou, ali sa daleko manjim uticajem od supersile. Naravno, u kontekstu ovog teksta, Šehu navodi SAD kao jedinu supersilu (mada, daje mogućnost tome da je došlo do malog otklona snaga u svetlu pandemije virusa COVID-19 koji je doveo u žižu moći neke države koje pre toga, po njegovom mišljenju, nisu imale toliko veliki uticaj, s tim što se ne navodi koje su to države).

Dakle, ostaje još samo da se izvrši podela. Što se tiče zapadnog Balkana, supersilu predstavljaju SAD, velika sila koja vrši uticaj na ovom podneblju je EU (mada je vrlo relativno koliko se EU može gledati kao jedinstvena sila jer predstavlja zajednicu nezavisnih država koje unutar sebe imaju različita mišljenja, shvatanja, političke sisteme i agende), a Šehu ovde uvodi i pojam regionalne sile. Regionalne sile su one države koje nisu dovoljno snažne da bi vršile uticaj većih razmera, ali imaju veliki uticaj na dešavanja u njihovom regionu. Za zapadni Balkan, autor teksta smatra da je regionalna sila Turska.

Ostale države koje se spominju u tekstu, dakle Albanija, BiH i tzv. Kosovo predstavljaju u geopolitičkom smislu male zemlje – to jest zemlje koje nemaju značajan uticaj na politiku i funkcionisanje drugih zemalja.

Kao zaključak ove teorije, Šehu kaže da je iz pozicije praktične politike, za malu državu najbolje da svoju politiku postavi u istom smeru kao politika supersile (SAD), druga najbolja opcija je pozicioniranje sa velikom silom (EU), a najgora geopolitička opcija je pozicioniranje sa regionalnom silom.

U tom svetlu, može se izvršiti komparativna analiza tri zemlje o kojima se u tekstu radi. Albanija je članica NATO-a gde se pozicionirala zajedno sa supersilom. Ima tendenciju da postane članica EU (dakle, ne samo da se postavlja u istom smeru kao velika sila nego teži da postane i njen član).

Kod primera tzv. Kosova dolazimo do slične pozicije. Nakon bombardovanja SRJ i uspostavljanja kontrola privremenih kosovskih institucija nad većim delom teritorije Kosova i Metohije, došlo je do jednostranog proglašenja nezavisnosti od strane tih istih institucija, a SAD je jedna od prvih država koja je tu nezavisnost priznala. Nakon toga, sve političke izjave od strane albanskih političara sa prostora Kosova i Metohije kreću se u pravcu evrointegracija. Uporedo sa time, i u Albaniji i na tzv. Kosovu, značajan uticaj ima i Turska. Njihov uticaj se uglavnom ogleda kroz izjave o međusobnom prijateljstvu, kao i izručivanje određenih turskih

državljana optuženih za učešće u puču 2016. godine, koji su se nalazili na prostoru KiM i Albanije.

Situacija u BiH je daleko kompleksnija od situacije u Albaniji i na tzv. Kosovu. Politička situacija koja je na snazi u BiH nakon Dejtonskog sporazuma dovela je do toga da je država podeljena u dva entiteta i tri konstitutivna naroda. Odluke na državnom nivou ne mogu da se dese dok se sva tri entiteta ne slože. Iako su bošnjački i hrvatski političari u više navrata izražavali svoju posvećenost evroatlantskim integracijama, isto se ne pojavljuje tako često kod srpskih političara u BiH. Autor navodi da je to jer, za razliku od Albanije i tzv. Kosova, BiH nema „pozitivno nasleđe“ prema SAD-u. Pod ovim se verovatno misli na bombardovanje Republike Srpske od strane NATO snaga 1995. godine, kao i na bombardovanje SRJ 1999. koje je ostavilo posledice po javno mnjenje u odnosu na NATO kod srpske populacije na prostoru zapadnog Balkana. Turski uticaj u BiH je značajno veći prema Šehuovim rečima u BiH nego u Albaniji i na Kosovu jer postoji vakuum izazvan manjkom američkog uticaja. Kao dokaz ovoga navodi se izjava Bakira Izetbegovića gde on kaže za Erdogana da je čovek poslat od strane Boga.

Kako bi se dobro sagledala kompletna uloga Turske na prostoru zapadnog Balkana, mora se sagledati trenutna orijentacija turske politike. Nakon protesta u Gezi parku 2013. godine, krenulo je okretanje Turske od zapada gde Erdogan počinje sa anti zapadnom retorikom. Taj zaokret postaje pogotovo očigledan nakon pokušaja puča 2016. godine kada Turska počinje intenzivniju saradnju sa Rusijom i još više se udaljava od politike SAD-a i EU. Tada počinju i turske nezavisne vojne intervencije od kojih je najznačajnija ona u Siriji. Ono što je karakteristično je da Turska te intervencije često vrši ili nedovoljno koordinisano ili potpuno nezavisno od ostalih članica NATO pakta. Autor teksta ovde vidi pokušaj Turske da izvrši transformaciju iz regionalne u veliku silu. Uprkos tome, Turska nastavlja da teži ulasku u EU (mada evidentno manje nego ranije) i dobrim odnosima sa SAD-om.

Autor ovde zaključuje da je Turska i dalje samo regionalna sila i da se njen uticaj ne može meriti sa uticajem koji u regionu imaju SAD i EU. Takođe, smatra da bi za Ankaru bilo bolje da se vrati na put uske saradnje sa EU i SAD što bi joj pomoglo da, vremenom, uđe u EU i da razvije svoj ekonomski potencijal.

Kultura

Kao glavni izvor „meke moći“ Turske na ovom prostoru, Šehu navodi kulturni aspekt. Ovo se proteže kroz Davutogluov princip insistiranja na „otomanskom nasleđu“ na prostoru zapadnog Balkana. Ovo je većinski uspostavljeno kroz Tursku organizaciju za saradnju i koordinaciju (TIKA). TIKA je državna agencija u okviru kancelarije premijera Turske koja se bori za razvoj turske kulture i nasleđa. Kroz delovanja TIKE na ovom prostoru obnovljen je veliki broj objekata iz doba turske vladavine na ovom prostoru. Takođe, uticaj Turske se širi i kroz Institut Yunus Emre, kroz turski serijski program koji je prisutan na celom prostoru Balkana, kao i kroz Dijanet (direktorat Turske za verska pitanja). Dijanet kao organizacija u određenoj meri ima za cilj da bude takmičar gulenističkim organizacijama. Pored toga, Turska se predstavlja kao poželjna turistička destinacija na prostoru zapadnog Balkana. Prema viđenju autora, značajan faktor u povezanosti Turske sa većinski islamskim zemljama na Balkanu predstavlja i dijaspora – pod ovim se misli i na tursku dijasporu u tim zemljama, i na dijaspore tih zemalja u Turskoj, među kojima prednjači bošnjačka.

Šehu ovde dolazi do zaključka da sve investicije na ovom prostoru, pa i turske, treba posmatrati sa dozom podozrenja jer, iako njihove namere deluju humanitarno, vrlo često im je cilj da prodube geopolitički položaj zemlje na određenom prostoru.

Dugotrajne implikacije turskog političkog učešća na prostoru Albanije, BiH i tzv. Kosova

U ovom završnom delu teksta, Šehu napominje kako, uprkos željama Davutoglua, tursko delovanje na zapadnom Balkanu će ostati na nivou regionalne sile, nikako velike sile.

Kao glavni problem, navodi se to da Turska vodi neopreznu versku politiku jer se balkanskim muslimanima predstavlja kao zaštitnik Islama, što bi moglo da dovede do novih religijskih podela na Balkanu, pogotovo jer turske trgovinske veze na ovom prostoru ne idu putem kulturoloških aspekata nego su čisto pragmatično orijentisane.

Ono što autor vidi kao problem je to što, za razliku od EU, koja ekonomsku pomoć u neku ruku uslovljava zajedničkom političkom orijentacijom, Turska nema taj preduslov. Za njih je jedini cilj da država sa kojom trgovinski sarađuju ne osporava tursku politiku, kako u Turskoj, tako i na prostoru spoljne politike, što bi moglo da dovede do problema u kojem bi bliži odnosi sa turskom mogli da dovedu do problema sa evrointegracijama zemalja koje imaju bliske političke i ekonomske veze sa Turskom.

Sledeći problem je to što je sukob između Erdogana i Gulena prodro i na Balkan. Najjasniji primer toga je hapšenje turskih građana na teritoriji tzv. Kosova, o čemu privremene kosovske institucije nisu bile obavestene. Takođe, većina zemalja zapadnog Balkana, ne pokazuje nameru da pomogne Erdoganu u borbi protiv gulenista.

Kao ključni razlog za saradnju sa Turskom, Šehu ipak navodi da turski interesi i interesi zemalja zapadnog Balkana su ipak isto usmereni jer, za razliku od Rusije, u turskom je interesu da ceo zapadni Balkan uđe u EU jer je to i cilj Turske, a dovelo bi do stabilnosti u regionu. Navodi Tursku kao prirodnog saveznika obzirom na „zajedničku prošlost“ i dobra kontra teža Rusiji na ovom prostoru zbog geopolitičkog cilja ulaska u EU. U krajnjoj liniji, Šehu smatra da uticaj Turske može da se smanji ukoliko se nastavi politika američkog izolacionizma i „zamora“ EU po pitanju proširenja. U tom slučaju, implicirano je, „glavnu ulogu“ na ovom prostoru bi preuzela Rusija.

Zaključak

Tekst Romaria Šehua je interesantan iz više aspekata. Obrađuje uticaj turske na islamske zemlje zapadnog Balkana kroz nekoliko izuzetno bitnih i interesantnih parametara. Ono što on i sam navodi u daljem toku teksta je da, turska politika prema Balkanu (pogotovo ekonomska), nema nikakve veze sa Islamom i islamskim zemljama, nego se zasniva na polju klasičnog pragmatizma i turske težnje da na ovom prostoru bude uticajan faktor.

Hapšenje pripadnika Gulenovog pokreta na prostoru Kosova ukazuje da se turska ne libi da povuče poteze protiv njihovih „islamskih saveznika“ ukoliko se to kosi sa njihovim političkim interesima na bilo koji način.

Štaviše, ekonomska saradnja sa neislamskim zemljama na prostoru zapadnog Balkana je daleko veća nego što je sa islamskim zemljama.

Dalje, autor ovde napominje ulazak Turske u EU i njihovu težnju ka evrointegracijama kao nepokolebljiv momenat u Turskoj politici, ali svedoci smo toga da tursko interesovanje ka ulasku u EU deluje manje nego pre 5, a drastično manje nego pre 20 godina. Njihove institucije

vezane za evrointegracije su vremenom opadale od ministarstva, do kancelarije u okviru Ministarstva spoljnih poslova. U zemlji više ne postoji ni dužnost glavnog pregovarača sa EU. Na kraju, postavljanje Turske i Rusije kao suprotnih faktora na ovom prostoru nije potpuno tačna konstatacija. Turska je od svih članica NATO pakta najbliža Rusiji. Njihovi odnosi se kreću od vojne do trgovinske saradnje i funkcionišu izuzetno blisko na prostoru Kavkaza. Njihovi interesi na prostoru zapadnog Balkana sigurno nisu isti, ali nisu ništa međusobno udaljeniji nego što su interesi Turske i EU i Turske i SAD-a.

Nemanja Petrović, saradnik WBRC.

Literatura

- Shehu R. (2021) Next generation Turkey and its foreign policy in the Western Balkans, <https://idmalbania.org/next-generation-turkey-and-its-foreign-policy-in-the-western-balkans/>
- Institut za statistiku (Albanija) <http://www.instat.gov.al/media/8241/press-releasess-mars2021.pdf>
- Agencija za statistiku (tzv. Kosovo) <https://ask.rks-gov.net/en/kosovo-agency-of-statistics/add-news/international-trade-statistics-march-2021>
- *Trading Economics* <https://tradingeconomics.com/turkey/exports-by-country>
- Evropska komisija <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/standard/surveyky/2262>
- Akyol M. (2015) What turned Erdogan against the West? <https://www.al-monitor.com/originals/2015/02/turkey-erdogan-anti-west.html>